



УДК 373.6



Жданова М. А.

## ПРОБЛЕМИ МОДЕЛЮВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЇ В УМОВАХ СТАРШОЇ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ

**А** Стаття стосується питання досконалості системи освіти України, трансформації освітнього простору в нову якість, можливості школи ХХІ ст. забезпечувати відповідну соціальну свідомість і нову етику.

**Ключові слова:** профільне навчання, система освіти, інтегративна освіта, особистість.

**Актуальність.** У наш час освіта переживає стан, який А. Тоффлер назвав ударом від зіткнення з майбутнім. Він також наголосив, що, незважаючи на зміну епохи, школи наполегливо тримаються зникаючої системи, а не намагаються ставати гармонійною складовою нового суспільства. При цьому їхня енергія спрямована на підготовку людей минулої індустріальної епохи, готових до виживання в системі, яка перестане існувати раніше, ніж вони самі. Важливим є висновок А. Тоффлера про те, що уникнути «удару від зіткнення з майбутнім» вдасться, якщо створити постіндустріальну систему освіти [11]. Тож нині треба активно будувати індустрію освіти замість індустріальної освіти.

На часі визначальним у реформуванні освіти України, як і на початку її державної самостійності (в 1990-х), повинно ставати «створення цілісної системи управління освітою в Україні, якій би були притаманні: гнучкість, демократизм, динамізм, мобільність, здатність до самоорганізації» [3, с. 52]. Ці напрями знайшли свого часу юридичне підтвердження в Законі України «Про освіту» і думається заслуговують нового розвитку (як сучасні принципи управлінської діяльності).

Тож на сьогодні (2015 р.) стан обмеженості реалізації таких принципів, як демократизація, гуманізація, свобода і відповідальність, національна спрямованість, гласність, поєднання колегіального та одноосібного управління проявляється через малу ефективність управління освітою – в цілому, й освітою старшокласника (профільна школа) – зокрема, через недолугість цілісної педагогічної дії в державі за слабкості соціалізації педагогічної функції. А ще й проблеми аксіології – при надлишку самооцінки школою продукується сумнівна гідність потенційного учасника колективної праці.

Лише впорядкувавши людину за сортом дії в соціальній кооперації утворюватиметься «критична величина потенційної дії» – напруга думки і, як наслідок, – вибух творчості як потік спорідненої праці – інноваційної діяльності, що конче потрібно для реформ [10, с. 5].

Інноваційна дія в освіті – особлива, опирається на проблему проєктивності майбутнього в умовах відповідної педагогічної свідомості – потребує інтегративної освіти, має розглядатися як випереджальна ланка суспільства.

П. Ф. Каптерев у своїй теорії поділяв якості особи-

стості педагога на об'єктивні (ступінь знання вчителем свого предмета, ступінь володіння методологією науки та глибина його наукового пізнання, володіння загальнодидактичними та методичними принципами, здатність проникати та комплексно сприймати особливості дитячої психології) та суб'єктивні (викладацьке мистецтво, педагогічний талант, творчість тощо) [5]. Тобто школа має ставати педагогічною майстернею часу, діяти в складі соціального інституту сім'ї, ланкою соціального договору. На думку А. П. Самодріна, педагогічна дія має протікати не лише в особистості, а й у профільно-орієнтованому виховному полі закладу освіти як співдіяльність, спрямовуючи діалог культур (компонуючого руху) до монокультури. В умовах нелінійності розвитку людства вкрай необхідно систему освіти наділити такою кількістю варіантів, яка б дозволила всім ланкам навчально-виховного процесу обирати (завдяки вихованій, а також усвідомленій шкалі цінностей) і добирати те, що притаманне людині як суб'єкту коеволюції [10, с. 64]. З метою визначення стану дослідженості обраної проблеми у вищезначеному контексті нами охоплено коло наукових праць (Н. М. Бібік, Г. О. Васильківська, І. А. Зязюн, В. Р. Ільченко, П. Ф. Каптерев, О. М. Князева, С. П. Курдюмов, В. С. Пikelьна, А. П. Самодрин, А. Тоффлер та ін.). [1–11].

**Метою статті** є спроба уточнення окремих теоретичних положень щодо оптимізації освіти та посилення ефективності педагогічної дії в рамках старшої профільної школи.

**Основна частина.** Дослідження освіти як вітчизняної, так і зарубіжної говорить про те, що при визначенні підходів до оцінки будь-якої соціальної системи необхідно враховувати всю її сутність, динаміку, нелінійність, місце в глобальній еволюції соціуму. Наші дослідження розвитку сучасної школи пов'язані із синергетикою – теорією самоорганізації систем. О. М. Князева і С. П. Курдюмов визначили основні напрями синергетики, що використані нами при розгляді педагогічних систем. Зокрема, синергетика гласить:

1. Складним системам не можна нав'язувати шляхи їх розвитку. Необхідно навчитися сприяти їх власним тенденціям розвитку і як виводити складні системи на ці шляхи. Проблема управління розвитком приймає форму проблеми самоуправління розвитком.

2. Хаос може виступати як творчий початок, тож із хаосу власними силами може розвиватися власна організація.

3. Для складних систем як правило існує кілька альтернативних шляхів розвитку. Хоч шляхів еволюції (цілей розвитку) багато, але з вибором шляху в точках біфуркацій (на певних стадіях еволюції) проявляє себе деяка спрямованість, детермінованість розгортання процесів. Існуючий стан системи визначається не тільки її минулим, але й будується, формується з майбутнього (освітньої мети) у відповідності з новим порядком.

4. Головне – у правильній топологічній конфігурації, архітектурі впливу на складну систему.

5. Існують закономірності та умови протікання швидких лавиноподібних процесів і процесів нелінійного самостимулюючого росту [6].

В. С. Пікельна підкреслила, що до «найефективніших методів дослідження процесів управління в освіті відноситься моделювання» [9, с. 47], при цьому можна успішно моделювати як керуючу, так і керовану підсистему. Тож, виходячи з вищезначеного, підходимо до моделювання управлінської діяльності профільної школи як певної структури, наділеної системою взаємодії (взаємозв'язків).

Перш за все, передбачаємо створити таку відкриту, соціальну, динамічну організацію, яка б, шукаючи у собі відповіді на проблемні питання розвитку, будуючи «дерево цілей», уяснила їх ієрархію та спрогнозувала шляхи вирішення. Створюється цілісна система управління змістом освіти профільної школи, що дозволяє самодостатність ланок управління через осмислення всіх елементів у функціональному взаємозв'язку стосовно освітньої мети і функціонування конкретної особистості, системи цілей і завдань – відбувається наближення до демократичності у навчанні. Американський учений Е. Деллінг обґрунтував низку принципів демократичної системи управління, які за змістом мають безпосереднє відношення до освіти і уточнюють наше бачення:

1) створення атмосфери, що виключає страх бути покараним за недоліки в роботі, пов'язаний із ризиком;

2) надання всебічної допомоги тому, хто проявляє ініціативу і творчість, хто намагається внести новизну в трудове життя;

3) постійне вдосконалення методів трудової діяльності, періодичне відмовлення від застарілих прийомів, порожніх закликів до підвищення продуктивності праці;

4) взаємна відповідальність у системі взаємовідношень керівника і підлеглого;

5) повага до людини, до її прав і гідності;

6) створення умов професійного росту співробітників, їхнє просування по службі;

7) потреба в розумних людях, зацікавленому й активному партнері в особі кожного співробітника організації;

8) створення постійно діючої системи навчання всіх співробітників за правилом: витрати на навчання не знижують прибуток, а підвищують його, оскільки неосвіченість дорого коштує [7, с. 11–13].

Побудова освіти України на принципах гуманізації, диференціації, гуманітаризації, відродження національної культури та демократизації ставить цілісну задачу оптимізації управлінсько-освітньої діяльності школи насамперед.

В. С. Пікельна обґрунтувала основні положення щодо розроблення організаційних моделей оперативного

управління (ОМОУ), впровадження яких у практиці шкіл дозволяє «бачити» перспективу роботи системи і прогнозувати її результат.

У рамках функціонування старшої школи та її елементів відповідно до методики моделювання нами були створені функціональні ОМОУ, які дозволяють спрямувати необхідні обсяги інформації в певному (визначеному) напрямі, створити алгоритми розвитку (суб'єктів навчально-виховного процесу), синхронізувати взаємозв'язки школи (зовнішні та внутрішні). Це зменшило число флуктуацій у навчально-виховному процесі і додало певної усталеності – стався розвиток традиції. Адже процес управління, пов'язаний з алгоритмізацією операцій у тих чи інших функціях, носить циклічний, у певній мірі замкнутий характер, оскільки кожен управлінський цикл завершується педагогічним аналізом і, враховуючи відносну замкнутість, розпочинається ним же. У полі зору автора перебував протягом 2012–2014 рр. управлінсько-дидактичний аспект старшої профільної школи, що передбачав за мету поліпшити соціалізацію випускників, опираючись на цільовий характер проектування педагогічної дії.

Досвід розвитку загальноосвітньої школи ФРН та США свідчить про наявність у них цільових програм організації навчально-виховного процесу (курукулумів – у ФРН, спіральних програм – у США). Причому ФРН – це країна із централізованою організацією освіти, а США – з децентралізованою системою освіти.

М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі, розкриваючи основи стратегічного планування в теорії менеджменту (США), зазначають, що управління за цілями найефективніше впливає на процес. Після вироблення керівництвом довгострокових і короткострокових цілей для організації та для керівництва, особисто, цілі повинні бути сформульовані також для працівників нижчого рівня ланцюга команд. На основі цільового фактору здійснюється розроблення стратегічного плану. При оцінці процесу стратегічного планування необхідно відповісти, на думку американських учених, на п'ять запитань: про відповідність стратегії можливостям організації; про допустимість ступеню ризику; про ресурсне забезпечення, як саме врахована зовнішня небезпека і можливості та чи є дана стратегія кращим засобом застосування ресурсів [7, с. 301].

Важливий фактор, який лежить в основі стратегічного планування, – фактор часу. В умовах школи на основі «дерева цілей» намагаємося створити стратегічну програму розвитку, яка б максимально виключила деструктивні процеси та ініціювала потенціал до оптимального розвитку. Процес реалізації стратегії в умовах профільної школи, на наш погляд, визначається такими завданнями:

1) визначення стратегії та інформування про стратегічні цілі в цілому;

2) оцінка та, при необхідності, зміна організаційної структури;

3) розподіл функціонального навантаження за підрозділами;

4) визначення основних управлінських завдань;

5) постановка завдань для окремих частин організації з урахуванням структурних змін;

6) делегування повноважень структурним підрозділам (суб'єктам) та реалізація функції координації;

7) визначення стратегічної політики школи як орієнтира для спільних дій (учителів, батьків та учнів);

8) уточнення цілей для окремих керівників (на основі їхньої саморегуляції та рефлексії);

9) визначення критеріїв і методів вимірювання результатів діяльності;

10) формування системи заохочення для забезпечення відповідного розвитку.

Відзначимо, що управління профільною школою є складною (за організацією), досить динамічною, відносно цілісною системою з розгалуженою зовнішньою та внутрішньою мережею зв'язків. Поєднання гнучкого стилю (на тактичному та оперативному рівнях) із соціально орієнтованим (стратегічним) управлінням обумовлюють природу управлінської діяльності. Навчально-виховний процес (як керована підсистема) через систему зворотних зв'язків, а також середовище, в якому він реалізується, впливають на функції управління школою.

Оптимальним режимом розвитку всіх ланок школи як соціально-педагогічної системи є певний «баланс» відносин суб'єктів її взаємодії. Причому домінуючою ланкою (і «задаючою» одночасно) є відносини «учитель – учень». На наш погляд, до основних орієнтирів оптимізації змісту освіти профільної школи можна віднести:

1. Цілісність змісту освіти.
2. Науковість, системність, систематичність, практичність змісту освіти.
3. Адекватність змісту освіти пізнавальним можливостям учня.
4. Відповідність змісту освіти психологічному п'ятикомпонентному коду особистості, побудованому в рамках п'яти основних відносин (людина-людина, людина-природа, людина-техніка, людина-художній образ, людина-знакова система), – за Є. О. Клімовим.

5. Зміст освіти має враховувати рівень розвитку особистості, відбір компонентів змісту освіти («дидактичного ключа») з урахуванням «психологічного коду» особистості.

6. Відповідність змісту освіти психологічним особливостям учня (темпові, мнемонічні, художні тощо).

7. Спроможність педагогічних кадрів щодо реалізації відповідного змісту освіти в умовах конкретної матеріально-технічної бази школи.

Національна доктрина розвитку освіти, Концепція профільного навчання в старшій школі та інші керівні документи в сфері освіти, діяльність шкіл «нового типу» (гімназії, ліцеї, колежі, спеціалізовані школи), дані емпіричного узагальнення виміру освітньої системи, зарубіжний досвід були джерелом розроблення бачення ефективної педагогічної дії. Профільна діяльність людини, як певна її структура, є розв'язком особистості й у великій мірі визначає умову стійкості системи «людина-природа» в процесі життя. Відмітимо, становлення сучасного суспільства і громадян України у складі євро-

пейської культурної спільноти відбувається за значного опору, в тому числі – з боку освіти.

Нині перехід на 12-річну освіту відбувається з відходом від принципу політехнізму, недостатня увага професійно-технічному навчанню мінімізувала підготовку робітничих спеціальностей, поза належною увагою лишаються компетентнісний, діяльнісний, соціокультурний підходи в освіті, існує штучне завдання кожному випускникові ставати потенційним працівником інтелектуальної сфери тощо.

У ВНЗ продовжує готуватися вчитель підручника, коли не вистачає вчителя предмета, вчителя-організатора малого світу душі (психопедагога).

Нині Україні потрібен учитель з відчуттям реальності, велика особистість, яка оволоділа собою і усвідомлена діяльність якої спрямована на культивування такої якості освіти, яка б дозволяла боготворити особистість: синтезатор культурно-етичної і структурно-функціональної парадигми [10, с. 14].

**На заключення.** Погоджуємося з В. Р. Ільченко, А. П. Самодриним та ін., і вслід за ними критерієм досконалості педагогічної дії визнаємо постійний розвиток змісту, форми в умовах упізнаності цілеспрямованості довкілля життя, виховання властивості пізнавального розуму безпомилково передбачати початок, перебіг, кінець того чи іншого явища природи, передбачати наступність і подальшу протяжність подій, виховання прагнення – що сам цінуєш, мислиш, усвідомлюєш – передати [4; 10]. Досконала педагогічна дія несе в собі процес прогресуючої активної адаптації людського інтелекту до суспільства й космосу (самоорганізацію), і при цьому катарсисно усуне із свідомості випадковості як невпізнаність зв'язків людини і світу, сформує і вдосконалив апарат, за допомогою якого особистість добуватиме знання із природи.

#### Список використаних джерел

1. Бібік, Н. М. Проблема профільного навчання в педагогічній теорії і практиці / Н. М. Бібік // Математика в школі. – 2006. – № 1. – С. 2–6.
2. Васильківська, Г. О. Дидактичні засади формування системи знань про людину в учнів старшої школи: автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.09 / Г. О. Васильківська. – Київ, 2014. – 43 с.
3. Державна національна програма «Освіта : Україна XXI століття». – Київ : Райдуга, 1994. – 62 с.
4. Ільченко, В. Р. Образовательная модель «Логика природы» / В. Р. Ільченко, К. Ж. Гуз. – Москва : Народное образование. – 2003. – 240 с. (Технология интеграции содержания естественнонаучного образования).
5. Каптерев, П. Ф. Избранные педагогические труды / П. Ф. Каптерев. – Москва : Просвещение, 1984. – 726 с.
6. Князева, Е. Н. Синергетика как средство интеграции естественнонаучного и гуманитарного образования / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов // Высшее образование в России. – 1994. – № 4. – С. 87–97.
7. Мескон, М. Х. Основы менеджмента; (пер. с англ.) / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – Москва : Дело, 1992. – 702 с.
8. Пикельная, В. С. Теоретические основы управления (школоведческий аспект) / В. С. Пикельная. – Москва : Высшая школа, 1990. – 175 с.
9. Пикельная, В. С. Управление школой / В. С. Пикельная, О. А. Удод. – Научно-метод. об'єд. пед. інновацій «Альфа», 1998. – 284 с.
10. Самодрин, А. П. Архітектура профільної освіти : навч.-метод. посіб. / А. П. Самодрин. – Кременчук : ПП Щербатих, 2015. – 223 с.
11. Тоффлер, А. Шок будущего / А. Тоффлер. – Москва : АСТ, 2001. – 560 с.

Дата надходження авторського оригіналу : 06.06.2015

**Жданова М. А.** Проблемы моделирования педагогического действия в условиях старшей профильной школы.

Статья касается вопроса совершенствования системы образования Украины, трансформации образовательного пространства в новое качество, возможности школы XXI в. обеспечивать соответствующее социальное сознание и новую этику.

**Ключевые слова:** профильное обучение, система обучения, интегрированное образование, личность.

**Zhdanova M.A.** The problems of pedagogical activity's modelling in condition of elder professional school.

The article refers to the problem of education perfection in Ukraine, transforming the educational space into a new quality, the possibility of XXI century school to provide appropriate social consciousness and new ethics.

**Key words:** preprofessional education, education system, integrative education, personality.